ONLINE JOURNAL
E-ISSN:3060-5490

INSTITUTE OF UZBEK NATIONAL
MUSICAL ART NAMED AFTER YUNUS RAJABI

Milliy Madaniyat Jurnali - Журнал Национальной Культуры

Journal of national CULTURE

Поступила: 04.08.2026 · Принята: 05.09.2026 · Опубликована: 30.09.2026
DOI: https://doi.org/10.64681/qgg9h923

ilmiy uslubiy jurnali – научно-методический журнал – research and methodological journal

Institute of Uzbek National Musical Art named after Yunus Rajabi
JOURNAL OF NATIONAL CULTURE, 2 (3), 2026
www.jnculture.uz

Rangtasvirda akvarel vositasida tasodifiylik va badiiy nazorat uyg‘unligining estetik talqini

(Aesthetic Interpretation of The Interplay Between Chance and Artistic Control in Watercolor Painting)

Lenar Khalilov
Department of Art Studies
Shahrisabz State Pedagogical Institute,
Uzbekistan/Shahrisabz
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-3551-1060
E-mail: lenarkhalilov34@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu sharh maqolasida akvarel rangtasvirida tasodifiylik va badiiy nazoratning estetik munosabati tahlil qilinadi. Suv va pigment harakati natijasida yuzaga keladigan kutilmagan dog‘lar, rang o‘tishlari, chegaralar hamda granulyatsiya effekti mustaqil badiiy yutuq sifatida emas, balki rassomning ongli tanlovi va kompozitsion maqsadi bilan bog‘liq ifodaviy imkoniyat sifatida ko‘rib chiqiladi. San’at nazariyasi va akvarel materiallariga oid manbalar asosida moddiy jarayonning oldindan to‘liq bashorat qilinmasligi bilan uning estetik talqini o‘rtasidagi farq yoritiladi. Badiiy nazoratning to‘rtta o‘zaro bog‘liq jihati ajratiladi: sharoitni oldindan belgilash, jarayonni kuzatib moslashish, natijani saralash va uni kompozitsion yaxlitlikka kiritish. Maqolada tasodifiy izlarning badiiy qiymatini tahlil qilish uchun moddiy ifodaviylik, vizual iyerarxiya, kompozitsion uyg‘unlik va obrazning talqin imkoniyatlariga asoslangan yondashuv taklif etiladi. Tasodifiylikning estetik ahamiyati uning noodatiyligida emas, balki badiiy obraz mazmuniga qo‘shgan hissasida namoyon bo‘lishi asoslab beriladi. Tadqiqot nazariy sharh xususiyatiga ega bo‘lib, yangi empirik tajriba natijalarini da’vo qilmaydi.

Kalit so‘zlar: akvarel rangtasviri, tasodifiylik, badiiy nazorat, estetik talqin, faktura, pigment harakati, kompozitsiya, badiiy obraz.

Abstract

This review article examines the aesthetic relationship between chance and artistic control in watercolor painting. Rather than treating accidental pigment movement as a technical defect or an automatically valuable visual effect, the article interprets it as a material event whose artistic significance depends on selection, composition, and contextual meaning. Drawing on art theory, practice-oriented accounts of watercolor, and studies of watercolor materials, the discussion distinguishes physical unpredictability from the painter’s intentional framing of a result. Four interconnected dimensions are proposed: material contingency,

anticipatory control, interpretive selection, and compositional integration. The article further considers wet-on-wet transitions, pigment sedimentation, edge formation, and the relationship between transparent layers and paper texture as examples of how uncontrolled events may become expressive resources. A conceptual analytical framework is presented for examining watercolor works through their material traces, visual hierarchy, image coherence, and the artist’s decisions. The argument emphasizes that the aesthetic value of chance is neither inherent in randomness nor reducible to technical mastery. Instead, it emerges from a negotiated process in which the painter guides, accepts, transforms, or rejects unexpected visual outcomes. The proposed framework is interpretive and does not claim experimental verification or analysis of an original artwork dataset.

Keywords: watercolor painting, chance, artistic control, aesthetic interpretation, texture, pigment movement, composition, artistic image.

Аннотация

В статье рассматривается эстетическая взаимосвязь случайности и художественного контроля в акварельной живописи. Непредсказуемые пятна, цветовые переходы, границы и эффект грануляции, возникающие при взаимодействии воды, пигмента и бумаги, трактуются не как самостоятельное художественное достоинство, а как выразительные возможности, значение которых определяется авторским выбором и композиционным замыслом. На основе теоретических исследований искусства и публикаций о материалах акварели разграничиваются физическая непредсказуемость процесса и его эстетическое осмысление. Выделены четыре взаимосвязанных аспекта художественного контроля: предварительное создание условий, наблюдение и адаптация в ходе работы, отбор полученных результатов и их включение в композиционное целое. Предложен подход к анализу случайных следов с учётом выразительности материала, визуальной иерархии, композиционной согласованности и интерпретационного потенциала художественного образа. Обосновывается положение о том, что эстетическая ценность случайности определяется не необычностью эффекта как такового, а его вкладом в смысловую и пластическую целостность произведения. Исследование носит теоретико-обзорный характер и не претендует на представление новых экспериментальных данных.

Ключевые слова: акварельная живопись, случайность, художественный контроль, эстетическая интерпретация, фактура, движение пигмента, композиция, художественный образ.

Kirish

Akvarel rangtasvirining badiiy tabiatida ikki qarama-qarshi, ammo o‘zaro bog‘liq hodisa mavjud: bo‘yoqning suv bilan erkin harakati va rassomning kompozitsion niyatga asoslangan boshqaruvi. Suvga qo‘shilgan pigment qog‘oz yuzasida yoyiladi, to‘planadi, chetlar hosil qiladi yoki qatlamlar orasida turlicha ko‘rinish beradi. Bu jarayonlarning ayrim jihatlari oldindan taxmin qilinishi mumkin, lekin har bir dog‘ning yakuniy shaklini mutlaq aniqlik bilan belgilash qiyin. Aynan shu xususiyat akvarelni tasodifiylik va badiiy nazorat munosabatini tahlil qilish uchun muhim materialga aylantiradi. San’atshunoslik nuqtayi nazaridan tasodifiy dog‘ning mavjudligi hali badiiy qiymatning mavjudligini anglatmaydi. U tasvirning umumiy mazmuniga xizmat qilishi, rang munosabatlari va kompozitsion ritmga qo‘shilishi, ma’lum hissiy yoki obrazli vazifani bajarishi kerak. Shuning uchun tasodifiylikni faqat texnik natija, nazoratni esa faqat mo‘yqalamni boshqarish mahorati deb talqin etish tor yondashuv bo‘ladi. Nazorat asar yaratilishining turli pallalarida oldindan rejalash, jarayonni kuzatish, yuzaga kelgan natijani qabul qilish, o‘zgartirish yoki rad etish shaklida namoyon bo‘ladi.

Maqolaning maqsadi akvarel rangtasvirida tasodifiylik va badiiy nazorat o‘rtasidagi munosabatni estetik tushuncha sifatida izohlash, uning badiiy obraz yaratishdagi vazifalarini ajratish va asarni tahlil qilish uchun konseptual mezonlar taklif etishdir. Maqola nazariy sharh xarakterida bo‘lib, unda yangi laboratoriya tajribasi yoki maxsus tanlangan asarlar korpusining empirik natijalari bayon etilmaydi.

Nazariy yondashuv va manbalar talqini

San’atda tasodifiylik va ongli tanlov masalasi ko‘rish, tajriba va shaklning o‘zaro munosabati bilan bog‘liq. J. Dewey estetik tajribani idrok va faoliyatning yaxlit jarayoni sifatida tushuntiradi [1]. Bu qarash akvarel jarayonida yuzaga kelgan vizual hodisani tayyor «effekt» sifatida emas, rassomning unga munosabati bilan

birga ko‘rishga imkon beradi. R. Arnheimning vizual idrok haqidagi izlanishlari shakl, muvozanat va ko‘rish tuzilmalari asar ma’nosini shakllantirishda muhim ekanini ko‘rsatadi [2]. Shunday ekan, kutilmagan dog‘ning kompozitsiyada qayerda joylashgani va qanday vizual kuch hosil qilgani muhimdir. E. H. Gombrichning tasvir va idrok o‘rtasidagi munosabat haqidagi tadqiqotlari rassomning kuzatuvi tayyor nusxa ko‘chirish emas, balki doimiy tekshirish va tuzatish bilan bog‘liq ekanini anglashga yordam beradi [3]. T. Ingold esa material bilan ishlashni oldindan qat’iy belgilangan shaklni inert modda ustiga yuklashdan ko‘ra, moddiy jarayonlar bilan birgalikda shakllanish sifatida talqin qiladi [4]. Ushbu qarashlar akvarelda pigment va suvning xatti-harakatini ijodiy jarayonning faol tarkibiy qismi sifatida ko‘rishga asos bo‘la oladi.

J. Cody akvarelning o‘zini tutishi ba’zan oldindan belgilangan yo‘nalishdan chiqishini amaliy tajriba asosida tavsiflaydi va buni boshqarishning imkoniyatlarini muhokama qiladi [5]. Akvarel materiallariga oid ilmiy tadqiqotlarda pigment, bog‘lovchi modda va qog‘oz yuzasi munosabatlari alohida o‘rganilgan [6]. Bunday ishlar estetik talqinni to‘g‘ridan-to‘g‘ri isbotlamaydi, ammo vizual natijaning moddiy asosini tushuntirishga xizmat qiladi. Qog‘ozning saqlanishiga bag‘ishlangan tadqiqotlar esa akvarel asarining moddiy holati estetik idrokdan mustaqil emasligini eslatadi [7]. Shu manbalarga tayangan holda maqolada ikki daraja farqlanadi: moddiy hodisa va estetik qaror. Birinchisida suvning tarqalishi, pigmentning joylashishi va qog‘ozning shimuvchanligi kabi omillar ishtirok etadi. Ikkinchisida esa rassomning tanlovi, asarning kompozitsion yaxlitligi, obraz mazmuni va tomoshabinning idroki hal qiluvchi o‘rin tutadi. Bu darajalarni chalkashtirmaslik tasodifiylikning badiiy ahamiyatini aniqroq tushuntirishga yordam beradi.

Tasodifiylik: moddiy hodisadan badiiy imkoniyatga

Akvarelda tasodifiylik ko‘pincha nam sirtga qo‘yilgan bo‘yoqning erkin tarqalishi, ranglar chegarasining yumshashi, quruq qog‘ozda kutilmagan iz qolishi

yoki pigment zarralarining notekis cho‘kishi orqali namoyon bo‘ladi. Biroq tasodifiylik tushunchasi mutlaq tartibsizlikni bildirmaydi. Rassom qog‘ozni namlash darajasi, pigment miqdori, mo‘yqalam harakati, qog‘oz qiyaligi va ish tezligini belgilash orqali natijaga ma’lum yo‘nalish beradi. Natijaning ayrim tafsilotlari esa materialning o‘z xususiyatlari bilan shakllanadi. Masalan, nam qog‘ozda yoyilgan sovuq ranglar manzaraning tumanli muhitini kuchaytirishi mumkin. Ammo shu dog‘ portretning muhim yuz qismida yuzaga kelsa, obrazning ifodaviy aniqligiga xalaqit berishi ehtimoli bor. Demak, bir xil moddiy hodisaning estetik qiymati uning o‘zida emas, tasvir kontekstida belgilanadi. Badiiy qaror aynan kontekstni anglashdan boshlanadi.

Granulyatsiya effekti ham shunday talqin qilinadi. Pigment zarralarining ayrim sharoitlarda notekis to‘planishi natijasida yuzaga kelgan donador ko‘rinish tosh, tuproq, eski devor yoki tabiiy sirt obrazlarini kuchaytirishi mumkin. Shu bilan birga, har qanday donador qatlamni obrazli yutuq deb baholash asosli emas. Granulyatsiya – vizual effekt; u o‘z-o‘zidan mustaqil badiiy metod yoki estetik mezon emas. Uning ahamiyati rassom tanlagan maqsad bilan belgilanadi. Tasodifiylikning yana bir ko‘rinishi rang oqimlarining kutilmagan chegaralar hosil qilishidir. Qattiq va yumshoq chetlar o‘rtasidagi farq tomoshabin nigohini yo‘naltirishi mumkin. Agar rassom markaziy shaklda aniq kontur, ikkinchi darajali hududda erkin yoyilgan qatlamdan foydalansa, nazorat va erkinlik o‘rtasidagi ziddiyat kompozitsion tartibga aylanadi. Bu holda tasodifiy iz umumiy tizim ichida ishlaydi.

Badiiy nazoratning to‘rt darajasi

Birinchi daraja – oldindan ko‘ra bilish va sharoit yaratish. Rassom qog‘oz turi, format, rang palitrasi, kompozitsion markaz va ishlash ketma-ketligini tanlaydi. Bunday tayyorgarlik tasodifiylikni yo‘q qilmaydi, balki uning qaysi chegaralarda sodir bo‘lishini belgilaydi. Masalan, erkin oqim uchun ochiq qoldirilgan katta rang

maydoni bilan mayda detal talab etiladigan qismning ajratilishi tasviriy strategiyaning bir bo‘lagidir. Ikkinchi daraja – jarayon davomida kuzatish va moslashish. Akvarelda vaqt omili katta ahamiyatga ega: namlik kamayishi bilan rangning yoyilish xususiyati o‘zgaradi. Rassom ayni lahzadagi holatga qarab yangi pigment qo‘shishi, ishni to‘xtatishi yoki qog‘oz qurishini kutishi mumkin. Nazorat shu ma’noda qat’iy buyruq emas, materialga javob qaytarish qobiliyatidir.

Uchinchi daraja – natijani saralash. Kutilmagan dog‘ tasvirga kirishi, yumshatilishi yoki qayta ishlanishi mumkin. Bunda tanlovning mezoni rassomning dastlabki niyatiga mutlaq sodiqlik emas, balki asarning rivojlanayotgan badiiy yaxlitligidir. Ba’zan kutilmagan ko‘rinish avvalgi rejadan ham mazmunliroq bo‘lishi mumkin; boshqa vaziyatda esa undan voz kechish zarur bo‘ladi. To‘rtinchi daraja – yakuniy kompozitsion integratsiya. Ayrim rang oqimlari, chetlar va fakturalar alohida qiziqarli ko‘rinsa ham, asar ichida ular vizual ritm va obrazli mazmun bilan bog‘lanmasa, parchalangan taassurot tug‘diradi. Rassom ularni rang muvozanati, ton iyerarxiyasi, bo‘shliq va asosiy urg‘u bilan birlashtiradi. Shunday qilib, nazorat tasodifiylikni butunlay bostirish emas, uning obrazdagi o‘rnini belgilash sifatida namoyon bo‘ladi.

Rangtasvir asarining badiiy yaxlitligi va obrazli talqin

San’atshunoslik tahlilida akvarelning ifodaviy imkoniyatlari faqat materialning fizik harakati bilan cheklanmaydi. Rangtasvir asari kompozitsiya, rang munosabatlari, ritm, fazoviy yechim va obrazning semantik qatlamlari o‘zaro bog‘langandagina badiiy yaxlitlik kasb etadi. Masalan, erkin yoyilgan pigment qatlamlari osmon, suv yoki uzoqdagi manzara holatini tasvirlashda tabiiy o‘tish taassurotini kuchaytirishi mumkin. Shu bilan birga, tasodifiy rang oqimining asar markazida yoki chekkasida joylashuvi uning ifodaviy vazifasini o‘zgartiradi. Rassomning badiiy nazorati ana shu tasviriy elementlarning bir-biriga nisbatan tutgan o‘rnini belgilashda namoyon bo‘ladi. Shuning uchun akvarel asaridagi

tasodifiylikni baholashda alohida dog‘ning noodatiy shakliga emas, uning umumiy rang tuzilishi va obraz mazmuniga qo‘shgan hissasiga e’tibor qaratish lozim. Rangtasvirda tasodifiylikning estetik samarasi rassom tomonidan belgilangan shakliy chegaralar va tomoshabin idroki bilan birgalikda yuzaga keladi. Bu munosabat ayniqsa manzara, natyurmort va mavhum kompozitsiyalarda turlicha ko‘rinish oladi: manzarada atmosferaviy holatni, natyurmortda moddiy sirtning xarakterini, mavhum asarda esa ranglar o‘rtasidagi emotsional taranglikni ifodalashi mumkin.

Estetik talqin mezonlari va muhokama

Tasodifiylik va badiiy nazorat uyg‘unligini tahlil qilish uchun to‘rtta mezon taklif etiladi. Birinchisi – moddiy izning ifodaviy mosligi: suv va pigment hosil qilgan ko‘rinish tasvirlanayotgan muhit yoki obrazga qanchalik xizmat qiladi? Ikkinchisi – vizual iyerarxiya: tasodifiy faktura asosiy obrazni kuchaytiradimi yoki diqqatni undan chalg‘itadimi? Uchinchisi – ritmik-kompozitsion uyg‘unlik: erkin dog‘lar, aniq konturlar va bo‘sh maydonlar bir-birini qanday to‘ldiradi? To‘rtinchisi – talqin ochiqligi: kutilmagan ko‘rinish asarga ko‘pma’nolilik qo‘shadimi yoki faqat tashqi bezak bo‘lib qoladimi? Masalan, tog‘ manzarasidagi donador qatlam geologik sirtning murakkabligini eslatishi, yumshoq nam o‘tishlar esa uzoqlik va atmosfera hissini kuchaytirishi mumkin. Lekin xuddi shu ko‘rinishlar boshqa asarda tasviriy maqsadga zid kelishi ehtimoldan xoli emas. Shuning uchun mezonlar universal baho berish vositasi emas, san’atshunoslik tahlilida savol qo‘yish va dalil yig‘ish uchun xizmat qiladi.

Bu yondashuvda tasodifiylik romantiklashtirilmaydi. Tasodifiy natijani «tabiatning o‘zi chizdi» deb talqin qilish rassomning tanlovi va mehnatini soyada qoldiradi. Aksincha, hamma narsani rassom to‘liq nazorat qiladi degan fikr akvarel materialining faol rolini inkor etadi. Estetik qiymat ana shu ikki qutbning mexanik yig‘indisida emas, ularning ijodiy muloqotida yuzaga keladi. Maqolaning chegarasi

shundaki, taklif etilgan to‘rt mezon hali muayyan rassomlar asarlari to‘plamiga tatbiq etib sinovdan o‘tkazilmagan. Kelgusi izlanishlarda bir nechta akvarel asarining yaratilish bosqichlari, qidiruv eskizlari va yakuniy kompozitsiyasi qiyosiy o‘rganilishi mumkin. Rassomlarning jarayon haqidagi sharhlari bilan mustaqil vizual tahlilni solishtirish konseptual modelni aniqlashtirishga yordam beradi.

Xulosa

Akvarel rangtasvirida tasodifiylik va badiiy nazorat bir-birini inkor etuvchi hodisalar emas. Suv, pigment va qog‘ozning o‘zaro ta’siridan kelib chiqadigan kutilmagan ko‘rinishlar badiiy imkoniyat yaratadi; rassomning oldindan rejalashi, jarayonni kuzatishi, natijani saralashi va kompozitsiyaga qo‘shishi esa bu imkoniyatning estetik mazmun kasb etishini belgilaydi. Tahlil natijasida tasodifiylikning moddiy darajasi bilan uning estetik talqini farqlandi, badiiy nazoratning to‘rt darajasi hamda asarni o‘rganishning to‘rt mezoni taklif etildi. Asosiy xulosa shuki, tasodifiy effektning qimmati noodatiylikning o‘zida emas, uning obrazli ma’no, kompozitsion yaxlitlik va tomoshabin idrokiga qo‘shgan hissasidadir. Ushbu yondashuv akvarel san’atini faqat texnik usullar majmui emas, material va ijodiy niyatning murakkab estetik munosabati sifatida o‘rganishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dewey J. Art as Experience. – New York: Minton, Balch & Company, 1934.
2. Arnheim R. Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye. – Berkeley: University of California Press, 1974.
3. Gombrich E. H. Art and Illusion: A Study in the Psychology of Pictorial Representation. – Princeton: Princeton University Press, 1960.
4. Ingold T. Making: Anthropology, Archaeology, Art and Architecture. – London: Routledge, 2013.
5. Cody J. Watercolor: Governing the Irrepressible // Journal of Biocommunication. – 1999. – Vol. 26, № 4. – P. 26–31.
6. Sano N. Surface Analysis Characterisation of Gum Binders Used in Modern Watercolour Paints / N. Sano, P. J. Cumpson // Applied Surface Science. – 2016. – Vol. 364. – P. 870–877. – DOI: 10.1016/j.apsusc.2015.12.162.

7. Ng W. L. Design & Study of Cost-Effective Conservation of Watercolor Paper / W. L. Ng, H. Hu, Z. Zhuang // Journal of Cultural Heritage. – 2024. – Vol. 68. – P. 246–253. – DOI: 10.1016/j.culher.2024.06.005.

References

1. Dewey, J. Art as Experience. New York: Minton, Balch & Company, 1934.
2. Arnheim, R. Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye. Berkeley: University of California Press, 1974.
3. Gombrich, E. H. Art and Illusion: A Study in the Psychology of Pictorial Representation. Princeton: Princeton University Press, 1960.
4. Ingold, T. Making: Anthropology, Archaeology, Art and Architecture. London: Routledge, 2013.
5. Cody, J. “Watercolor: Governing the Irrepressible.” Journal of Biocommunication 26, no. 4 (1999): 26–31.
6. Sano, N., and P. J. Cumpson. “Surface Analysis Characterisation of Gum Binders Used in Modern Watercolour Paints.” Applied Surface Science 364 (2016): 870–877. https://doi.org/10.1016/j.apsusc.2015.12.162.
7. Ng, W. L., H. Hu, and Z. Zhuang. “Design & Study of Cost-Effective Conservation of Watercolor Paper.” Journal of Cultural Heritage 68 (2024): 246–253. https://doi.org/10.1016/j.culher.2024.06.005.